

Allvarlig kritik mot Kriminalvården, häktet Helsingborg, för att bl.a. inte ha följt ett hovrättsbeslut som upphävt vissa restriktioner för en intagen

Beslutet i korthet: Hovrätten över Skåne och Blekinge upphävde efter ett överklagande åklagarens tillstånd att meddela en intagen restriktioner ifråga om bl.a. rätten att vistas i gemensamhet. Häktet Helsingborg följde inte beslutet. I stället tillämpade häktet en rutin som innebar att intagna med restriktioner endast i rätten att ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation eller sända och ta emot försändelser inte fick vistas i gemensamhet.

JO konstaterar att den intagne i praktiken har varit avskild och uttalar vidare att det saknas lagligt stöd för att begränsa en intagens möjligheter att vistas i gemensamhet på det sätt som skett. Enligt henne är det anmärkningsvärt att ett enskilt verksamhetsställe bortser från domstolsbeslut. Eftersom det saknats ett formellt beslut om den tillämpade inskränkningen har den intagne dessutom inte kunnat angripa förhållandet genom ett överklagande, vilket JO menar är helt oacceptabelt.

JO finner att häktet sammantaget förtjänar allvarlig kritik.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 11 juli 2023 framförde advokaten AA såsom ombud för BB klagomål mot Kriminalvården, häktet Helsingborg. Hon uppgav i huvudsak följande.

När hennes klient BB häktades av Helsingborgs tingsrätt fick åklagaren tillstånd att meddela vissa restriktioner, bl.a. såvitt avsåg rätten att placeras tillsammans med andra intagna och att vistas i gemensamhet. Dessa två inskränkningar upphörde dock att gälla sedan Hovrätten över Skåne och Blekinge efter överklagande beslutat att begränsa restriktionerna till att avse endast rätten att ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation samt sända och ta emot försändelser.

Trots hovrättens beslut har BB varit fortsatt placerad på en avdelning med intagna som har fulla restriktioner och där bara samsittning med en annan intagen tilläts. Enligt häktet har detta berott på bl.a. att man inte kunde garantera att hans andra inskränkningar avseende kontakt med omvärlden kunde upprätthållas vid en placering i gemensamhet.

Utredning

Inledningsvis hämtade JO in utdrag från kriminalvårdsregistret och en häktesplan för BB. Anmälan remitterades därefter till Kriminalvården. Myndigheten yttrade sig genom sektionschefen för verksjuridik och gav samtidigt in en promemoria beslutad av rättschefen om angränsande rättsliga frågor (denna bilaga är utelämnad här). I remissvaret anfördes i huvudsak följande:

Utredning

Uppgifter om omständigheterna har hämtats in från Kriminalvårdens region Syd, vilken i sin tur har hämtat in uppgifter från häktet Helsingborg. Berörda befattningshavare har fått möjlighet att lämna synpunkter. Av utredningen framgår sammanfattningsvis följande.

BB häktades av Helsingborgs tingsrätt den 29 juni 2023. Åklagaren fick i samband med det tillstånd att meddela restriktioner såvitt avsåg inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra intagna, vistas i gemensamhet, ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation samt sända och ta emot försändelser.

Den 3 juli 2023 fastställde Hovrätten över Skåne och Blekinge tingsrättens beslut om häktning. Hovrätten ändrade dock tingsrättens beslut i fråga om restriktioner på så sätt att åklagaren endast fick tillstånd att meddela restriktioner avseende inskränkningar i rätten att ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation samt att sända och ta emot försändelser. Enligt hovrätten hade åklagaren inte visat att tillräckliga skäl fanns för att inskränka BB:s rätt att placeras tillsammans med andra intagna eller vistas i gemensamhet.

När restriktioner hävs för en intagen som är häktad är utgångspunkten på häktet Helsingborg att den intagne ska omplaceras till i första hand häktet Berga, som är en filial till häktet Helsingborg [*från och med den 2 april 2024 fungerar häktet Berga som ett eget häkte, JO:s anm.*] vilken främst tar emot intagna utan restriktioner. I andra hand till något annat häkte där den intagne kan erbjudas vistelse i gemensamhet.

Vidare har häktet Helsingborg haft som rutin att inte medge intagna möjlighet att vistas i gemensamhet i de fall intagna har restriktioner avseende inskränkningar i rätten att ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation samt att sända och ta emot försändelser, men inte att vistas i gemensamhet. Detta eftersom häktet bedömt att det annars inte går att upprätthålla de beslutade restriktionerna vid vistelse i gemensamhet. Några beslut om placering i avskildhet har då inte fattats.

I enlighet med den ovan nämnda rutinen har BB inte heller efter hovrättens beslut tillåtits att vistas i gemensamhet och något beslut om att inskränka hans möjlighet till vistelse i gemensamhet har inte fattats.

Den 7 juli 2023 lämnade häktet Helsingborg följande information via e-post till advokaten AA.

"Då vi inte kan garantera att vi upprätthåller de restriktioner som kvarstår gällande elektronisk kommunikation, försändelser samt besök kan vi inte placera din klient i gemensamhet. Åklagaren har meddelat tillstånd för samsittning vilket din klient nu gör med en annan klient på avdelningen. Även om samtliga restriktioner hade släppts så hade vi inte kunnat garantera att din klient omgående hade flyttats till gemensamhet relaterat till Kriminalvårdens platssituation."

Rättslig reglering

Av 24 kap. 5 a § rättegångsbalken framgår att om rätten beslutar att häkta någon, förordnar att någon ska stanna kvar i häkte eller medger förlängning av tiden för

att väcka åtal, ska den samtidigt på begäran av åklagaren pröva om och i så fall på vilket sätt den häktades kontakter med omvärlden ska få inskränkas enligt 6 kap. 2 § häkteslagen (2010:611), HäL.

Enligt 1 kap. 6 § HäL får verkställigheten inte innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av denna lag eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångs-åtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas

Av 2 kap. 5 § HäL framgår att en intagen ska ges möjlighet att dagtid vistas tillsammans med andra intagna (gemensamhet), om inte

1. den intagne är placerad i en annan förvaringslokal än i ett häkte och lokalförhållandena inte tillåter gemensamhet,
2. det av säkerhetsskäl är nödvändigt att hålla den intagne avskild från andra intagna, eller
3. det är nödvändigt för att genomföra en kroppsbesiktning.

Enligt 6 kap. 1 § HäL får en intagen som är häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott åläggas inskränkningar i sin rätt till kontakt med omvärlden (restriktioner), om det finns risk för att han eller hon undanröjer bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning. För den som är häktad får restriktioner enligt första stycket meddelas endast om han eller hon får underkastas restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken.

Enligt 6 kap. 2 § HäL får ett beslut om restriktioner enligt 1 § avse inskränkningar i rätten att

1. placeras tillsammans med andra intagna enligt 2 kap. 1 § andra stycket,
2. vistas i gemensamhet enligt 2 kap. 5 §,
3. följa vad som händer i omvärlden enligt 2 kap. 9 §,
4. inneha tidskrifter och tidningar enligt 2 kap. 11 §,
5. ta emot besök enligt 3 kap. 1 § första stycket,
6. stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation enligt 3 kap. 4 § första och andra styckena, eller
7. sända och ta emot försändelser enligt 3 kap. 7 §.

Av 6 kap. 3 § HäL framgår att en fråga om restriktioner prövas av undersökningsledaren eller åklagaren. Ett beslut i en sådan fråga ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Kriminalvårdens bedömning

Av utredningen framgår att BB inte har fått vistas i gemensamhet trots att han efter den 3 juli 2023 inte längre haft restriktioner avseende inskränkningar i den rätten och inte heller meddelats något beslut om avskildhet enligt 2 kap. 5 § HäL. Kriminalvården ser allvarligt på detta. Det gäller särskilt med beaktande av att häktet Helsingborg har haft som rutin att inte medge intagna möjlighet att vistas i gemensamhet i fall som det nu aktuella.

Kriminalvårdens rättsavdelning har i en promemoria den 2 januari 2023 klargjort de rättsliga förutsättningarna för vistelse i gemensamhet och avskildhet i dessa situationer (se bilaga [*utelämnad här, JO:s anm.*]). Av promemorian, som tidigare skickats till bl.a. häktet Helsingborg, framgår att om det för en intagen saknas såväl restriktioner avseende vistelse i gemensamhet som grund för avskildhet enligt 2 kap. 5 § HäL, ska den intagne ges möjlighet att dagtid vistas i gemensamhet.

Promemorian har nu åter skickats till samtliga häkten i Kriminalvårdens region Syd, däribland häktet Helsingborg.

Ombudet fick tillfälle att yttra sig över remissvaret.

Rättsliga utgångspunkter

Kriminalvården har redogjort för relevant reglering. Jag vill dock utveckla de rättsliga utgångspunkterna något enligt följande.

Den 1 juli 2021 gjordes ändringar i bl.a. rättegångsbalken och häkteslagen som syftade till en effektivare hantering av häktningar och minskad isolering (se prop. 2019/20:129). Lagändringarna motiverades främst av att Sverige under lång tid fått såväl internationell som nationell kritik för både långvariga häktningar och en omfattande användning av restriktioner. Av särskilt intresse i det här klagomålsärendet är att de nya reglerna innebar att rätten inte enbart prövar om åklagaren ska få tillstånd till restriktioner utan domstolen tar numera också ställning till på vilket sätt den häktades kontakter med omvärlden i så fall ska få inskränkas i det enskilda fallet (24 kap. 5 a § rättegångsbalken).

Restriktioner ska endast beslutas när de faktiskt behövs och inte göras mer omfattande än nödvändigt (se a. prop. s. 16 f. och 37). Prövningen av behovet av en viss begärd restriktion ska således göras utifrån de konkreta förhållandena i ett aktuellt fall. Vidare får en domstol lämna tillstånd till de av åklagaren begärda restriktionerna endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (se 24 kap. 5 a § andra stycket rättegångsbalken och mina uttalanden efter inspektioner av Falu tingsrätt i mars 2022, dnr 1812-2022, och Hovrätten för Nedre Norrland i oktober 2022, dnr 7587-2022).

Varje häktad intagen har rätt att vistas i gemensamhet så länge det inte finns ett beslut rörande henne eller honom som medför ett undantag därifrån, t.ex. av åklagaren meddelad restriktion som avser inskränkning i den rätten eller av häktet beslutad placering i avskildhet. Det finns inte utrymme att begränsa rätten till gemensamhetsvistelse på grund av bristande resurser eller platsbrist. JO har flera gånger uttalat att det är djupt otillfredsställande att en intagen av organisatoriska eller andra skäl som han eller hon inte kan påverka inte ges möjlighet att vistas i gemensamhet (se bl.a. mitt beslut den 17 juni 2024, dnr 2834-2023 och där gjorda hänvisningar).

Bedömning

BB häktades den 29 juni 2023. Av utredningen framgår att han inte har fått vistas i gemensamhet i häktet Helsingborg trots att han efter hovrättens beslut den 3 juli 2023 inte längre omfattades av några restriktioner som avsåg inskränkningar i den rätten. Inte heller hade häktet beslutat att placera honom i avskildhet.

Hanteringen har skett med hänvisning till en rutin som vid den tiden tillämpades vid häktet. Den innebar att en intagen med restriktioner bara i t.ex. rätten att stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation eller sända och ta emot försändelser inte fick vistas i gemensamhet, trots att restriktionerna alltså inte omfattade en sådan inskränkning. Rutinen tycks ha haft sin grund i att

häktet generellt bedömt att det annars inte gått att upprätthålla andra beslutade restriktioner i en sådan situation.

JO:s ståndpunkt är att gemensamhet förutsätter att en intagen under dagtid vistas tillsammans med flera andra intagna. Det som har kommit fram i utredningen ger inte utrymme för mig att dra någon annan slutsats än att häktets rutin och tillämpning har medfört att BB i praktiken har hållits avskild utan lagstöd. Som Kriminalvården har berört i sitt yttrande ger den rättsliga regleringen inte stöd för att begränsa en intagens möjligheter att vistas i gemensamhet på detta sätt. Jag känner mycket väl till det svåra beläggningsläget och därmed utmaningarna för att åstadkomma t.ex. differentiering av intagna i såväl häkte som anstalt. Men som myndigheten är väl medveten om utgör inte platsbrist ett godtagbart skäl för en sådan här behandling.

Jag är mycket kritisk till häktets åtgärder även i andra avseenden. Det kan sålunda konstateras att ett hovrättsavgörande som rört formerna för BB:s frihetsberövande har nonchalerats och inte fått genomslag. Det är anmärkningsvärt att ett enskilt verksamhetsställe bortser från domstolsbeslut på det sättet. Särskilt graverande är också att den i remissvaret nämnda promemorian från myndighetens rättsavdelning klargjort att en intagen som inte omfattas av restriktioner eller något avskildhetsbeslut ska ges möjlighet att dagtid vistas i gemensamhet, och att remissvaret tyder på att häktet Helsingborg fått del av den före anmälan i detta ärende. Det kan tilläggas att häktets förfarande delvis har motverkat syftet med reformen av regleringen för några år sedan (se beskrivningen inledningsvis).

Som jag varit inne på har häktets rutin dessutom inneburit att BB:s frihetsberövande ägt rum under samma former som om det varit förenat med en restriktion som hovrätten uttryckligen inte gett tillstånd till. Eftersom det inte funnits något formellt beslut om en sådan inskränkning har BB emellertid saknat förutsättningar att angripa förhållandet rättsligt genom överklagande. Av rättssäkerhetsskäl är det naturligtvis helt oacceptabelt. I sammanhanget bör noteras att den utvidgade möjligheten för häktade att överklaga rättsens tillstånd till restriktioner av ett specifikt slag särskilt framhölls i den nämnda lagstiftningsreformen (se a. prop. s. 38).

Häktet Helsingborg förtjänar sammantaget allvarlig kritik.

Avslutningsvis bör uppmärksammas att den aktuella rutinen har tillämpats en tid vid häktet. Det finns därmed i vart fall en risk att andra intagna där har varit föremål för motsvarande felaktiga behandling som BB. Redan det är oroväckande. Inom ramen för en inspektionsserie i JO:s Opcat-verksamhet om konsekvenser och risker vid dubbelbeläggning lät jag besöka häktet Helsingborg tidigare i år. I samband med inspektionen i april kom det fram att häktet inte längre tillämpar rutinen.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av JO Katarina Pålsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Johannes Aronsson har föredragit ärendet och byråchefen Johan Thorblad har deltagit i beredningen.